

УДК 617.3(477)Вег(092)

DOI: <http://dx.doi.org/10.15674/0030-598720253111-116>

К. Ф. Вегнер — видатний вчений, засновник вітчизняної ортопедії та травматології

В. О. Танькут¹, І. В. Голубєва¹, Л. В. Філіпенко², О. Г. Шевченко¹

¹ ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України», Харків

² Харківський національний автомобільно-дорожній університет. Україна

The main stages of the research achievements of the outstanding scientist orthopedic and traumatologist Professor Karl Fedorovich Wegner are characterized and presented. His significant contribution to the development of a functional method of treating bone fractures and his use of the skeletal traction method for treating a femoral fracture are outlined. Objective. To show the contribution of K. F. Wegner to the formation and development of domestic orthopedics and traumatology, in particular to the technology of treating bone fractures and bone tuberculosis, the organization of narrow-profile orthopedic and traumatological care for victims with industrial injuries, and the development of the concept of «emergency surgery». Methods. An information search was conducted in electronic databases, archives, and the library of the State Institution «Institute of Spine and Joint Pathology named after Prof. M. I. Sytenko of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine». Results. Karl Fedorovich also revealed in detail the concept of what a bone fracture is, analyzed the mechanisms of its occurrence. The works of K. F. Wegner are analyzed, the professor's contribution to the formation of domestic orthopedics and traumatology is highlighted. The phenomenon of elitist thinking of Karl Fedorovich Wegner, which became the foundation of the collective medical experience of the Kharkiv School of Orthopedists and Traumatologists, of which he is the founder, is characterized in a multi-vector manner. Conclusion. It is proven that Professor Wegner is the founder of the modern system of providing medical care to patients with occupational injuries of the musculoskeletal system. Special attention is paid to the methods of treating bone tuberculosis introduced by him. Keywords. Industrial injury, fractures, hip, treatment, bone tuberculosis, organization of medical care.

Ключові слова. Виробнича травма, переломи, лікування, кістковий туберкульоз, організація медичної допомоги

Вступ

В останні десятиріччя зріс інтерес дослідників до вивчення біографій вчених, які зробили внесок у різні галузі науки, визначили перспективні

Схарактеризовано й подано основні етапи дослідницького доробку видатного вченого ортопеда-травматолога професора Карла Федоровича Вегнера. Окреслено його значний внесок у розвиток функціонального способу лікування переломів кісток і використання ним методу скелетного витягнення для лікування перелому стегнової кістки. Мета. Показати внесок К. Ф. Вегнера в становлення і розвиток вітчизняної ортопедії та травматології, зокрема в технології лікування переломів кісток і кісткового туберкульозу, організацію вузькопрофільної ортопедо-травматологічної допомоги постраждалим з виробничими травмами, розробку концепції «хірургії невідкладних станів». Методи. Проведено інформаційний пошук в електронних базах, архівах і бібліотеці ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України». Результати. Проаналізовано роботи К. Ф. Вегнера, висвітлено внесок професора в становлення вітчизняної ортопедії та травматології. Різновекторно схарактеризовано феномен елітарного мислення Карла Федоровича Вегнера, яке стало фундаментом колективного лікувального досвіду Харківської школи ортопедів-травматологів, засновником якої він є. Карл Федорович детально розкрив поняття, що таке перелом кісток, проаналізував механізми його виникнення. Висновок. Доведено, що професор К. Ф. Вегнер є засновником сучасної системи надання медичної допомоги хворим із виробничими травмами опорно-рухової системи. Особливу увагу звернено на запроваджені ним способи лікування кісткового туберкульозу.

напрями досліджень, дали поштовх подальшому розвитку науки і приклади вирішення проблем для молодих науковців. Вивчення їхнього життєвого шляху дає змогу виявити особливості

й закономірності розвитку науки залежно від тодішнього стану суспільства.

Аналіз наукового доробку проф. К. Ф. Вегнера, його сприяє кращому розумінню особливостей становлення та розвитку ортопедії та травматології в Україні й поліпшенню планування, організації наукових досліджень.

Мета: показати внесок професора К. Ф. Вегнера в становлення і розвиток вітчизняної ортопедії та травматології, зокрема в технології лікування переломів кісток і кісткового туберкульозу, організацію ортопедо-травматологічної допомоги.

Матеріал і методи

Проведено інформаційний пошук в електронних базах, використано відомості про життя К. Ф. Вегнера, спогади його учнів. Також проаналізовано роботи самого професора, які знаходяться в фонді бібліотеки ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України». Постать Карла Федоровича привертає увагу як фахівців ортопедів-травматологів, так і дослідників історії медицини і краєзнавців. Його біографічні дані наведені в роботі О. Купцова (історія м. Єнакієво) [1]. Спогади про Карла Федоровича, про співпрацю з ним є в публікаціях учнів: видатного ортопеда-травматолога професора В. Д. Чакліна [2], В. Я. Тарковської [3]. Співробітниками інституту ім. проф. М. І. Ситенка у своїй роботі з історії розвитку ортопедії в Харкові було продемонстровано соціально-психологічний портрет Карла Федоровича, його родинні зв'язки [4]. К. К. Сільвай і Т. П. Галиця у своїй статті [5] приділили більше уваги його професійній діяльності.

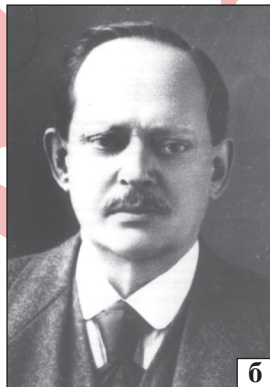

Рис. 1. Фото К. Ф. Вегнера 1886 р. (а), 1914 р. (б)

Результати

Карл Федорович (Теодорович) Вегнер народився 12 грудня 1864 р. у м. Кам'янець-Подільський. Після закінчення гімназії у 1885 р. навчався на математичному факультеті Санкт-Петербурзького університету, але у 1887 р. перейшов на медичний факультет Юр'євського (Дерптського) університету (Естонія). У 1892–1893 р., ще студентом, Карл Федорович працював асистентом у клініці в Дерпті. У 1893 р., після закінчення навчання, його прийнято на посаду лікаря-ординатора до Юзівської заводської лікарні (нині м. Донецьк), де Карл Федорович добре вивчив особливості травм у робітників гірничої та гірничозаводської промисловості та зарекомендував себе як талановитий лікар, у якого були свої прогресивні погляди на організацію медичної допомоги постраждалим. Він розробив план створення нового закладу, за яким у 1896 р. побудовано Петровську заводську лікарню, де він пізніше працював старшим лікарем [1].

Зростання в цей період виробничого травматизму й інвалідності робітників підприємств гірничої та гірничозаводської промисловості обумовило прийняття рішення щодо організації вузькопрофільної ортопедичної лікарні для лікування постраждалих із травмами опорно-рухової системи. Тому в травні 1907 р. Рада гірничопромисловців Півдня Росії відрядила Карла Федоровича до Німеччини з метою ознайомитися з організацією медичної допомоги постраждалим від нещасних випадків і методами оцінювання втрати працездатності травмованих робітників. На нього поклали відповідальність як на фахівця з цих питань і творчого організатора, який спроможний очолити цей важливий напрям. Після цього Вегнер підготував статтю «Про страхування робітників у Німеччині», яка була надрукована в декількох номерах журналу «Гірничозаводський листок» [1].

Використовуючи набутий досвід, Карл Федорович розробив проєкт науково-лікувального закладу ортопедо-травматологічного профілю. На його основі було створено Медико-механічний інститут, який відкрили у Харкові 8 червня 1907 р. Вегнер його й очолив. Перед інститутом стояли завдання лікування робітників, травмованих на виробництві у гірничій та гірничозаводській промисловості, усунення функціональних розладів після травм опорно-рухової системи, а також експертиза й оцінювання ступеня втрати постраждалими працездатності [6].

К. Ф. Вегнер, як травматолог, був прихильником функціонального методу лікування переломів кісток, і з самого початку роботи інституту під його керівництвом він був пріоритетним напрямом під час надання допомоги. Для цього було придбано спеціальні технічні засоби.

У 1909 р. за результатами своїх досліджень К. Ф. Вегнер опублікував статтю «Про розпізнання перелому шийки стегна» [7], в якій проаналізував припущені лікарями помилки під час діагностики переломів шийки стегна в постраждалих робітників. Він підкреслював, що діагностування перелому шийки стегна досить складне завдання для лікаря без рентгенівського апарата. Уже тоді Карл Федорович наголошував на необхідності визнання «медицини нещасних випадків» самостійною галуззю наукової та практичної медицини, а також на необхідності спеціалізації лікарів із «хірургії нещасних випадків» та створенні спеціально облаштованих лікарень для діагностики та лікування хворих із ушкодженнями в разі нещасних випадків [7].

У 1910 р. Карл Федорович у Медико-механічному інституті вперше в країні виконав операцію зі застосування методики «скелетного витягнення» для лікування перелома стегнової кістки [6] (рис. 2).

Завдяки його науковим працям, у країні було впроваджено прогресивний на той час функціональний спосіб лікування переломів кісток. Співробітники, на чолі з К. Ф. Вегнером, внесли багато нового й оригінального в процес лікування таких переломів, зокрема був запропонований комбінований метод витягнення: одночасне застосування тяги цвяхом на одному сегменті з лейкопластирною тягою на іншому [5].

Про активну діяльність К. Ф. Вегнера щодо вирішення проблем лікування переломів свідчить

Рис. 2. Хворий, якому вперше у вітчизняній практиці застосовано постійне скелетне витягнення

низка його наукових праць цього періоду: «Про непрямі переломи хребта» (1910 р.), «До питання про виникнення хибних суглобів», «Zur Behandlung veralteter Oberschenkelbrueche» (1911 р.), «Про спосіб Штейнмана (Steinmann) під час лікування переломів стегна» (1912 р.). Свій досвід лікування переломів К. Ф. Вегнер оприлюднив на XIII з'їзді хірургів у 1914 р. у доповіді «Сучасні принципи лікування переломів» [6]. У тому ж році він успішно захистив докторську дисертацію на тему «Закриті переломи діафіза стегна» [8].

На посаді старшого лікаря, а потім директора Медико-механічного інституту К. Ф. Вегнер готував щорічні звіти для Ради з'їзду гірничо-промисловців, в яких детально описував історії хвороб, способи і результати лікування пацієнтів із ортопедичними травмами, які мали цінні практичні поради щодо лікування переломів та їх наслідків, відновлення функції ушкоджених органів опори і руху [6].

Карл Федорович із перших своїх кроків у травматології активно цікавився питаннями організації надання медичної допомоги робітникам, які отримали ушкодження в разі нещасних випадків на виробництві. Цій проблемі він присвятив низку своїх праць, в яких висвітлив особливості організації медичної допомоги травмованим робітникам. Неодноразово К. Ф. Вегнер виступав із доповідями на засіданнях Товариства рудничних лікарів, на Пироговських з'їздах лікарів, на міжнародних медичних конгресах.

Карл Федорович був обраний членом постійного президіума Міжнародного конгресу з боротьби з нещасними випадками [1]. Аналізуючи свої відрядження, К. Ф. Вегнер звітував перед Радою з'їзду гірничо-промисловців, детально описував результати лікування переломів, про які доповідали на конгресах, а також розкривав питання організації взаємодії лікарів страхувальних товариств і лікарняних кас (лікарень) [9].

Під час Першої світової війни (1914–1918 р.), відповідно до рішення Ради з'їзду, К. Ф. Вегнер організував в Інституті палати для поранених із тяжкими вогнепальними переломами, а також керував роботою відкритого у Харкові лазарета на 225 ліжок для поранених із вогнепальними переломами кінцівок, де Карл Федорович застосовував уже опробовані функціональні методи лікування.

У 1916 р. була опублікована наукова робота «Принципи функціонального лікування в разі ушкоджень і захворювань кінцівок». На підставі досвіду лікування пацієнтів із ортопедичними

травмами і захворюваннями у Медико-механічному інституті Карл Федорович дійшов висновку, що активні рухи в ушкоджених кінцівках є важливим лікувальним засобом, який треба застосовувати, насамперед, у тих випадках, коли в майбутньому може розвинути суглобова контрактура. Він довів, що систематичне застосування активних рухів в кінцівці викликає нормалізацію локального кровопостачання тканин, що сприяє «розсмоктуванню і фізіологічному знешкодженню хворобливих інфільтратів і взагалі патологічних елементів у хворій ділянці», а також створюються умови для покращання функціонального стану. Вегнер вважав, що активні рухи у поєднанні з витягненням і застосуванням напівзігнутого положення є специфічним засобом для лікування суглобових контрактур [10].

Під час Першої світової війни в Інституті під керівництвом К. Ф. Вегнера вперше в країні були організовані курси для середнього медичного персоналу, де навчали 28 «сестер милосердя». Після їх закінчення 20 осіб були прийняті на вакантні посади в місцевому лазареті, 8 — направлені до військових лікувальних закладів прифронтової смуги [6].

У 1918–1925 р. розширився контингент хворих, зокрема дітей з різною ортопедичною патологією. Карл Федорович активно займався лікувальною роботою. Він особисто виконував закриті вправлення вродженого вивиху стегна в маленьких дітей за методом Лоренца, застосовував скелетне витягнення за допомогою цвяха Штейнмана [3].

Слід відзначити великі заслуги проф. К. Ф. Вегнера у вирішенні проблеми лікування кістково-суглобового туберкульозу. У 20-х роках XX ст. це захворювання було дуже поширене серед населення. У 1922 р. у Медико-механічному інституті кількість пацієнтів із цією хворобою склала 16 %. Карл Федорович застосовував функціональні методи для комплексного лікування пацієнтів з цією патологією [5]. На даху будинку Медико-механічного інституту був створений солярій для лікування таких хворих. Здійснювалося розвантаження суглобів шляхом витягнення для попередження контрактур і усунення болю, розроблено особливий раціон харчування [2]. Цій проблемі присвячено низку його праць: «Сучасний стан питання про методику лікування туберкульозу кісток і суглобів» (1922 р.), «До питання про лікування туберкульозу кісток і суглобів» (1922 р.), «До питання про боротьбу з кістково-суглобовим туберкульозом» (1925 р.) [5].

Карл Федорович постійно вивчав досвід європейських клінік, читав лекції про передові методи лікування ортопедо-травматологічних хворих з урахуванням цих досліджень, які викликали великий інтерес [3].

К. Ф. Вегнер приділяв велику увагу підготовці молодих кадрів ортопедів-травматологів. Під його керівництвом в інституті робили свої перші кроки видатні вчені: М. П. Новаченко, В. Д. Чаклін, М. І. Ситенко, В. О. Маркс, А. П. Приходько. Саме Карл Федорович заклав підґрунтя для створення і розвитку харківської школи ортопедів-травматологів, а його учень В. Д. Чаклін започаткував свердловську школу [6].

В. Д. Чаклін у своїх спогадах відмічає надзвичайну працьовитість, акуратність і пунктуальність Карла Федоровича. Він працював по 12 годин, був вимогливим до себе і до своїх учнів, уважно спостерігав за хворими у післяопераційному періоді та в процесі лікування переломів кісток функціональним методом, в основу якого поклав знання фізіології і патофізіології м'язів у разі переломів кісток, а також біомеханіку суглобів. Карл Федорович був всебічно освіченим лікарем, володів 4 іноземними мовами, брав участь в європейських ортопедичних і травматологічних конгресах, стежив за новими передовими дослідженнями [2].

Крім керівництва і роботи в інституті він викладав у Харківському медичному інституті. За ініціативою Вегнера Міністерство охорони здоров'я України дало дозвіл на створення кафедри ортопедії в цьому вищі [2]. У 1921 р. Карл Федорович став завідувачем кафедри ортопедичної хірургії і професором кафедри оперативної хірургії з топографічною анатомією в цьому інституті [11].

Із 1926 р. професор К. Ф. Вегнер працював завідувачем ортопедичним відділенням Державного інституту фізіатрії та ортопедії (Москва). Він брав активну участь у підготовці та проведенні у грудні 1926 р. Першої Всеросійської наради з промислового травматизму.

Того ж року вийшла у світ фундаментальна праця проф. К. Ф. Вегнера «Переломи та їх лікування», яка за рішенням вченої ради Наркомату охорони здоров'я була прийнята як спеціальний навчальний посібник для студентів [12]. У цій монографії були наведені дані про лікування в харківському Медико-механічному інституті 3892 випадків переломів. Карл Федорович також детально розкрив поняття, що таке перелом кісток, проаналізував механізми його виникнення.

Він підкреслював, що до початку лікування важливо з'ясувати усю патологічну картину: крововиливи, розриви м'язів, фасцій, сухожилків, зв'язок, порушення фізіологічної рівноваги мускулатури, характер руйнування цілісності кістки, судин, нервів тощо. У своїй монографії в розділі «Діагностика переломів» К. Ф. Вегнер уперше детально описав симптоми переломів, що було дуже важливим у випадках, коли немає можливості виконати рентгенографію, навів види (класифікацію) переломів, роз'яснив особливості зміщення уламків, процес зрощення переломів і сформував основні принципи їхнього лікування [13].

Вегнер був консультантом з ортопедії в поліклініці Наркомату охорони здоров'я СРСР, брав активну участь у виданні «Журналу сучасної хірургії» [1].

У 1929 р. Карл Федорович виїхав до Швейцарії в м. Берн. Він працював у клініці відомого лікаря Штейнмана. Помер Карл Федорович Вегнер у грудні 1940 р. [1]. Нажаль, про швейцарський період його життя мало що відомо, і в цьому напрямі потрібно продовжувати дослідження.

Висновки

Професор Карл Федорович Вегнер — видатний вчений в галузі ортопедії та травматології XIX–XX ст. Він зробив величезний внесок у розвиток теорії та практики лікування переломів кісток, а також був засновником методу лікування переломів кісток методом скелетного витягнення, який превалював на той час.

К. Ф. Вегнер започаткував метод щодо використання металевих конструкцій для лікування переломів кісток. У подальшому це привело до розвитку таких напрямів, як інтрамедулярний та накістковий остеосинтез.

Значний внесок професор зробив і як у питання лікування кісткового туберкульоза, так і стосовно організації надання медичної допомоги постраждалим із переломами кісток, зокрема в разі бойової травми. Розробив плани створення Петровської заводської лікарні та Медико-механічного інституту, заклавши принципи організації ортопедо-травматологічних закладів для надання спеціалізованої медичної допомоги постраждалим.

Вегнер створив першу вітчизняну школу ортопедії-травматології, виховавши плеяду видатних вчених: М. І. Ситенко, М. П. Новаченко, В. Д. Чаклін та інші.

Науковий доробок професора К. Ф. Вегнера є цікавим не лише для історії медицини, деякі

його ідеї з лікування патологій опорно-рухової системи не втратили значення й на сьогодні.

Конфлікт інтересів. Автори декларують відсутність конфлікту інтересів.

Перспективи подальших досліджень. Наведено біографічні дані та наукові досягнення проф. К. Ф. Вегнера, у подальшому можливо продовжити дослідження його досвіду з організації лікувальних установ травматологічного профілю, а також вивчити життя і діяльність К. Ф. Вегнера у Швейцарії.

Інформація про фінансування. Жодних вигод у будь-якій формі не було і не буде отримано авторами.

Внесок авторів. Танькут В. О. — обґрунтував доцільність дослідження, розробив його методику; Голубева І. В. — досліджувала й аналізувала результати, написання тексту статті; Філіппенко Л. В. — дослідила, проаналізувала й сформулювала висновки й список літератури; Шевченко О. Г. — написання тексту, коригування й аналіз.

Список літератури

1. Alexander Kuptsov. In the name of Enakiev. Retrieved from: http://enakievets.info/publ/enakievo_kak_na_ladoni... [in Russian]
2. Chaklin, V. D. (2000). Life, quests, meetings. Meathbreit. [in Russian]
3. Tarkovskaya, V. Ya. 1998. Memories of an orthopedist of the 20s. *Orthopedics, traumatology and prosthetics*, 2, 131–138.
4. Korzh, M., Dynnik, O., & Nikolchenko, O. (2020). Foundation history of the medical-mechanical institute in Kharkiv: Key figures — Nikolai von Ditmar, Aleksandr Fenin, Karl Waegner, Mikhail Sytenko. *Shidnoevropejskij zurnal vnutrisnoi ta simejnoi medicini*, 2020(2b), 104–121. <https://doi.org/10.15407/internalmed2020.02b.104>
5. Sylvay, K. K., & Halytsa, T. P. (1970). Karl Fedorovich Wegner (1864–1940). (From the history of domestic traumatology and orthopedics). *Orthopedics, traumatology and prosthetics*, 12, 71–76.
6. Novachenko, N. P. (1964). 50 years of scientific, medical and organizational and methodological activity of the Ukrainian research institute of orthopedics and traumatology named after Prof. WE. Sitenko (1907–1957). Kyiv: "Zdorovyie". [in Russian]
7. Wegner, K. F. (1909). On the recognition of a fracture of the femoral neck (2 cases from practice). Kharkiv, B. Bengis printing house. [in Russian]
8. Wegner, K. F. (1914). Closed fractures of the diaphysis of the femur. Kharkiv. [in Russian]
9. Wegner, K. F. (1912). III International Medical Congress on Accidents in Dusseldorf, August 6-10, 1912: Report of the Council of the Congress of Mining Industry of Southern Russia by Dr. K.F. Wegner. Kharkiv: Printing house "Peaceful Labor". [in Russian]
10. Wegner, K. F. (1916). Principles of functional treatment for injuries and diseases of the extremities. Typography E. F. Meks. [in Russian]
11. Korzh, M. A., Yaremenko, D. A., Tarshis, V. B., Shevchenko, E. G., & Golubeva, I. V. (2007). Historical essay about the Institute of Spine and Joint Pathology named after Professor M. I. Sytenko of the Academy of Medical Sciences of Ukraine. To the 100th anniversary of the foundation. Kharkiv. [in Russian]
12. Korzh, A. A. (2007). Karl Fedorovich Wegner (1864–1940) was the predecessor and teacher of M.I. Sytenko (1885–1940). History of the institute. Memories of people, fate, time. Kharkiv: Prapor. [in Russian]
13. Wegner K.F. (1926). Fractures and their treatment: a guide for doctors and students.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2025	Отримано після рецензування 14.07.2025	Прийнято до друку 23.07.2025
---	---	---------------------------------

K. F. VEGNER — AN OUTSTANDING SCIENTIST, FOUNDER OF THE NATIONAL ORTHOPEDICS AND TRAUMATOLOGY

V. O. Tankut ¹, I. V. Golubeva ¹, L. V. Filipenko ², O. G. Shevchenko ¹

¹ Sytenko Institute of Spine and Joint Pathology National Academy of Medical Sciences of Ukraine, Kharkiv

² Kharkiv National Automobile and Road University. Ukraine

✉ Volodymyr Tankut, MD, Prof.: ipps-konf@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-9901-4036>

✉ Inna Golubeva: ipps-konf@ukr.net

✉ Larysa Filipenko, PhD in Historical Sci: filosof_it@khadi.kharkov.ua; <https://orcid.org/0000-0003-4409-1672>

✉ Olena Shevchenko: ipps-konf@ukr.net